

הרב אורי סדן

קבלת תרומות מלא-יהודים

פתיחה

אחת השאלות הבאות לפתחם של ראשי מועצות, ועדים מקומיים, עמותות ורבנים ברחבי הארץ נוגעת לקבלת תרומות מתורמים שאינם מבני ברית. התרומות מיועדות למטרות שונות, חלקן למטרות צדקה, חלקן למטרות ביטחון וחלקן לצורכי ציבור באופן כללי. התורמים משתייכים לדתות שונות, אך בעיקר לדת הנוצרית, ובתוכה לזרמים הפרוטסטנטיים ובעיקר האוונגליסטים. המניע המוביל אותם לתרומה כספית הינו תפיסה דתית נוצרית, אשר כוללת הערכה לעם ישראל, למדינת ישראל או למפעל ההתיישבות ביו"ש, תפיסה שאינה כוללת שאיפה קונקרטיית להמרת דתו של העם היהודי. במאמר זה נבקש לבחון את הדעות השונות ביחס לשאלה אם קבלת התרומות מותרת או אסורה על פי ההלכה, ובאילו מקרים.

א. קבלת צדקה ממלך גוי

הגמרא במסכת בבא בתרא (י ע"ב) מביאה מחלוקת תנאים בשאלה העקרונית אם צדקה מאת גויים הינה דבר טוב או פגום מבחינה רוחנית: רבן יוחנן בן זכאי סבור כי צדקה שעושים הגויים הינה דבר טוב וראוי: 'כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על אומות העולם'. תלמידיו חולקים עליו וסוברים כי הצדקה שעושים הגויים נגועה במניעים אישיים של גאווה ורדיפת כבוד במקרה הטוב, או בהתנשאות על ישראל במקרה הרע, ולכן היא פסולה מבחינה רוחנית:

כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאינם עושין אלא להתגדל בו... שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן...

בהמשך הסוגיה נראה כי הגמרא מאמצת להלכה את הדעות הרואות בעין רעה צדקה הנעשית על ידי גויים ואף מסיקה מהן מסקנה מעשית - איסור קבלת צדקה מגויים: איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו; שדרינהו קמיה דרבא, קבלינהו משום שלום מלכות. שמע רבי אמי איקפד, אמר: לית ליה ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה?! (רש"י: כשתכלה זכות שבידן וייבש לחלוחית מעשה צדקה שלהן אז ישברו) ורבא? משום שלום מלכות. ורבי אמי נמי משום שלום מלכות? דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים. ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יבוינהו.

לדעת רבי אמי (המוסכמת גם על רבא) גאולת ישראל תגיע רק עם ירידת קרנם של הגויים, וכיוון שקבלת צדקה מגויים מאריכה את מלכותם, ממילא היא מעכבת את גאולת ישראל, ולפיכך היא אסורה. לדעתו יש לסרב לקבל את הכסף, ובמידה והזכר הכרחי משום שלום מלכות, יש להסב את הכסף לצורך עניים גויים בלבד. רבי אמי אינו מתנסח באופן שבו התנסחו התנאים המובאים בברייתא, אולם הרעיון המובע בדרשתו משלים את הרעיון שמביע רבי יהושע שדרש כי הצדקה אינה נעשית על ידי הגויים 'אלא כדי שתמשך מלכותן'.

דברי רבי אמי אף נפסקו להלכה על ידי הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ח ה"ט):¹ מלך או שר מן הגויים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו לו משום שלום מלכות, אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי גויים בסתר כדי שלא ישמע המלך. הרמב"ם מוסיף בדבריו את אופן הסבת הכסף לצורך עניים גויים, כאשר מוכרחים לקבלו. מדבריו עולה כי שינוי הייעוד אינו נעשה על דעתו של המלך הגוי, שכן הוא מנוגד לדעתו. אולם מדברי הרמ"ה² עולה כי ההסבה עולה בקנה אחד עם מטרתו של הגוי, אף שזה נתן את הכסף לטובת הצדקה של הקהילה היהודית, כיוון שבכך מתאפשר להפנות את שאר הכסף לטובת העניים היהודים. סוגיה זו, שממנה נלמד האיסור לקבל צדקה מגויים, קשה לכאורה מסוגיה אחרת שבה נראה שאין כל בעיה בקבלת צדקה מגויים. וכך אומרת הגמרא כמה דפים קודם לכן במסכת בבא בתרא (ח ע"א):

איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארנקא דדינרי לקמיה דרב יוסף, אמרה: ליהוי למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי מצוה רבה? א"ל אביי, מדתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים, שמע מינה: פדיון שבויים מצוה רבה היא.

את הסתירה הקיימת לכאורה בין הסוגיות מיישבים הראשונים באופנים שונים: לדעת התוספות³ ההיתר בקבלת הכסף הוא מצד שלום מלכות, ורב יוסף השתמש בכסף לשם פדיון שבויים גויים, אע"פ שהדבר לא צוין במפורש. לדעת רש"י⁴ ההנחיה כי את הכסף יש להסב לעניים גויים אינה אלא הנחיה לכתחילה, אולם אם הדבר אינו ניתן לביצוע, שכן הכסף היה מיועד במיוחד לעניים יהודים, יש לקבלו משום שלום מלכות, ואין לגנוב את דעת המלכות הנותנת את הצדקה.⁵ העולה מהדברים הוא כי לדעת רש"י הנימוק משום 'שלום מלכות' מתיר שימוש בכסף לצורך יהודים, רק אם הכסף ניתן במפורש לצורך כך. הרמ"א (יו"ד סי' רנד סעי' ב) פסק כדעות אלה: 'וי"א דיעשה בהן מה שצוה לו המושל', כפי שביארו האחרונים.⁶

1. נוסח הרמב"ם ע"פ הוצ' מפעל משנה תורה.
2. יד רמ"ה, בבא בתרא י ע"ב אות קלב.
3. תוספות, ב"ב שם ד"ה יתיב בתירוצו הראשון.
4. רש"י, ב"ב יא ע"א, ד"ה דלא סיימוה קמיה.
5. באופן שונה במקצת כתב ביד רמ"ה, שם י ע"ב אות קלט.
6. ש"ך, יו"ד סי' רנד ס"ק ג.

לסיכום, ישנו איסור לקבל צדקה מבעל שררה גוי, כיוון שהדבר מחזק את שלטון הגויים. במקרה שבעל שררה נותן צדקה ואין אפשרות לדחות אותה, עדיף להשתמש בה לצורך עניי גויים, ואם אין ברירה אחרת, ניתן להשתמש בה לצורך עניי ישראל.

ב. קבלת צדקה מגוי פרטי

בגמרא במסכת סנהדרין (כו ע"ב), אגב עיסוקה בפסולי עדות, מובאת ההלכה הבאה: אמר רב נחמן: אוכלי דבר אחר פסולין לעדות. הני מילי - בפרהסיא, אבל בצינעה - לא. ובפרהסיא נמי לא אמרן אלא דאפשר ליה לאיתזוני בצינעה, וקא מבזי נפשיה בפרהסיא, אבל לא אפשר ליה - חיותיה הוא.

הראשונים כולם⁷ מסכימים כי כוונתו של רב נחמן בכינוי 'אוכלי דבר אחר' היא ליהודים המקבלים צדקה מגויים, ודינם שהם פסולים לעדות, אלא אם כן אין להם ברירה אחרת. לדעת רש"י קבלת צדקה מגויים כרוכה בחילול השם שהוא עבירה חמורה, וביצוע עבירה כזו בעבור בצע כסף פוסל את האדם לעדות כגזלן: 'דהוי חילול השם מחמת ממון, הוה ליה כרשע דחמס'⁸. את חילול השם שבדבר מבארים הפוסקים⁹ בכך שבלקחת צדקה מהגויים נותן המקבל לגוי את הרושם שעם ישראל אינו מתנהג באופן המצופה ממנו ואינו מרחם על העניים שבו, וכך מתחלל שם שמיים.¹⁰ לפי הסבר זה ברור מדוע יש מקום לחלק בין מעשה שנעשה בפרהסיא,¹¹ שיש בו חילול השם, ובין מעשה שנעשה בצנעה, שם אין הוא כרוך בחילול השם וממילא הוא מותר. כמו כן אדם שהגיע לפת לחם ומוכרח להיעזר בגויים אינו מחלל את השם, שכן פנייתו הכרחית.¹² הסבר שונה כותב הרמב"ם (הל' עדות פי"א ה"ה). לדעתו הסיבה לפסול העדות היא שמדובר בהתנהגות שאינה מכבדת את האדם. אדם השומר על כבודו נמנע מפעולות נוספות ובכלל זה עדות שקר. בניגוד אליו אדם שאינו שומר על כבודו לא יחשוש להיתפס בשקר בעדותו; וזו לשון הרמב"ם (שם):¹³

וכן הבזויין פסולין לעדות מדבריהם והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק בפני כל העם וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק... ומכלל אלו האוכלין צדקה של גויים בפרהסיא אף על פי שאפשר להן שיזונו בצנעה מבזים עצמן ואינן חוששין.

7. לפרשנות זו שותפים הן רבנו חננאל והרי"ף תלמידו (שם ה ע"א בדפי הרי"ף); הן רש"י, התוספות וראשוני צרפת ואשכנז והן ראשוני ספרד כיד רמ"ה וסיעתו.
8. רש"י, שם ד"ה אוכלי.
9. על פי רבנו יהונתן הכהן מלוניל, הכותב (סנהדרין ה ע"א בדפי הרי"ף) כי 'שמודיע להם שאין ישראל מרחמין עליהם ומתחלל שם שמים על ידם', ובלשונו של הלבוש, יו"ד סי' רנד ס"ק א: 'שאומרים הגוים כמה מגונה אומה זו שאין מפרנסין ענייהם'.
10. כך מתבאר המושג חילול השם גם במקומות אחרים, ראו יומא פו ע"א: 'היכי דמי חילול השם?...!'
11. האחרונים מבארים כי האיסור הוא רק קבלת צדקה בפרהסיא, אולם אם הצדקה ניתנה בצנעה, אזי גם אם לאחר מכן הדבר נודע לרבים, הוא לא מוגדר כפרהסיא, ראו שו"ת קול אריה, או"ח סי' יד; שו"ת בית שערים, או"ח סי' סא ד"ה ואפילו יהיבנא.
12. יד רמ"ה, סנהדרין כו ע"ב ד"ה אמר ר' נחמן.
13. כן הוא גם בשו"ע, חו"מ סי' לד סעי' יח.

כלומר הואיל וקבלת צדקה מגוי בפרהסיה, במקום שבו הדבר אינו הכרחי, הינה מעשה משפיל, הרי שמי שאינו חושש לכך ואינו חושש לכבודו פסול גם לעדות. חשוב לומר כי הרמב"ם אינו מסתפק רק בפסילת האדם לעדות, שכן בהלכות מתנות עניים הוא מסיק מסוגיה זו שקיים איסור בנטילת צדקה מן הגוי בכל מקום שבו יש ברירה אחרת; וזו לשון הרמב"ם (הל' עדות פ"ח ה"ט):

אסור לישראל ליטול צדקה מן הגויים בפרהסיה, ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל ואינו יכול לטלה מן הגויים בצנעה הרי זה מותר.

מדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים עולה שהבעיה בקבלת צדקה מגויים איננה רק בכך שהיא סימן שהמקבל מוכן לבזות את עצמו, אלא מדובר באיסור בפני עצמו. ואולם כנראה גם אם מדובר באיסור, אין זהו איסור שדי בו כדי לפסול אדם לעדות. מהאמור עולה שיש איסור לבקש צדקה מגוי בפרהסיה, אך הדבר מותר כאשר אין לנזקק היהודי חלופות אחרות או כאשר הוא מקבל את הצדקה בצנעה.

ג. קבלת צדקה מגוי פרטי ביוזמתו

על מנת לעמוד על שיטת הרמב"ם, נשוב ונצטט את דברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים במלואם (עד כה הבאנו אותם בפיצול לשני חלקים):

אסור לישראל ליטול צדקה מן הגויים בפרהסיה, ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל ואינו יכול לטלה מן הגויים בצנעה הרי זה מותר,

ומלך או שר מן הגויים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו לו משום שלום מלכות, אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי גויים בסתר כדי שלא ישמע המלך.

כפי שניתן לראות, הרמב"ם מחבר בין האיסור המופיע במסכת סנהדרין (העוסק בקבלת צדקה מגוי פרטי, בפרהסיה, בהיעדר צורך קיומי), המבואר בחלקה הראשון של ההלכה, לאיסור המופיע במסכת בבא בתרא (העוסק באיסור לקבל צדקה ממלך גוי), המבואר בחלקה האחרון של ההלכה. מעיון באופן הניסוח של ההלכה על שני חלקיה נראה כי לדעת הרמב"ם קיימים ביניהם כמה הבדלים:

(א) יוזם הצדקה - בחלק הראשון מדובר בישראל היוזם את הפנייה לגוי ('אסור לישראל ליטול'), ואילו בחלק השני מדובר בגוי היוזם את התרומה ('ומלך... ששלח').

(ב) זהות הגוי - בחלק הראשון מדובר באדם פרטי ('מן הגויים') שנותן צדקה ליהודי, ואילו בחלק השני מדובר בדמות שלטונית ('מלך או שר').

(ג) אופן קבלת הצדקה - בחלק הראשון האיסור מוגבל לצדקה המתקבלת בפרהסיה, ובחלק השני מגבלה זו אינה קיימת, והאיסור קיים לכאורה גם בצנעה.¹⁴

(ד) אופני היתר - בחלק הראשון הקבלה מותרת כאשר היא הכרחית ליהודי המקבל, ובחלק השני אין דרך היתר.

14. כך מסיק הדרישה, יו"ד סי' רנד ס"ק א.

אחרונים רבים¹⁵ פירשו שהרמב"ם הבין כי לאיסור נטילת צדקה מגוי ישנם שני טעמים היוצרים שני איסורים שונים במקרים שונים:
איסור אחד נובע ככל הנראה מהחשש לחילול השם, כפי שביאר רש"י. אולם איסור זה קיים כפי שביארנו לעיל רק בהקשר מסוים: בפנייה של יהודי בפרהסיה כאשר ישנן אפשרויות אחרות (כגון בקשת עזרה מיהודי או בקשת עזרה מגוי בצנעה).
איסור אחר קיים לדעת הרמב"ם בצדקה משליט גוי. איסור זה נלמד מהפסוק 'ביבוש קצירה תישברנה', וטעמו הוא הצורך להימנע מחיזוק שלטון הגויים. איסור זה קיים מטבע הדברים רק במלך או בשר, המעוניינים בהתמשכות שלטונם ויוזמים מתן צדקה לישראל, והוא אסור בין בצנעה בין בפרהסיה. כמו כן שאלת מקורות המימון החלופיים אינה רלוונטית, שכן מדובר ביוזמה של הגוי.

על פי הבנה זו עולה כי לדעת הרמב"ם, כאשר גוי פרטי מבקש לתת צדקה ליהודים, אין בכך כל בעיה,¹⁶ שכן בהיעדר פנייה של יהודי בבקשת עזרה, אין בעיה של חילול השם, וכיוון שלא מדובר בבעל שררה, אין בעיה של הארכת שלטונו של נותן הצדקה. על פי הסבר זה בדעת הרמב"ם התיר ה'ציץ אליעזר'¹⁷ לקבל סיוע פיזי ממתנדבים גויים, שכן אין בדבר משום חילול השם. אולם מלשון התוספות נראה שנקטו בגישה שונה. התוספות¹⁸ הקשו על איסור קבלת צדקה הנלמד מהסוגיה במסכת בבא בתרא ממקרה המופיע במסכת ערכין, שם דנה הגמרא במקרה שבו רב יהודה קיבל מגוי תרומה של נר בעבור בית הכנסת שלו: 'שעזרק טייעא אינדב שרגא לבי כנישתא דרב יהודה'.¹⁹ התוספות תירצו וחילקו בין תרומה הניתנת לצרכים כלכליים של ישראל (צדקה ופדיון שבויים), שאסורה, לבין תרומה הניתנת בעבור צרכים רוחניים לתועלת הגוי (בית כנסת), שמוותרת (בהמשך נרחיב בעניין זה). עצם העלאת הקושיה מלמדת שלדעת התוספות קיימת בעיה בקבלת צדקה מגוי גם כאשר היא נעשית על ידי אדם פרטי וביוזמתו, ולא הותרה קבלת צדקה אלא משום 'שלום מלכות'. מובן שבאופן שבו הוסברה שיטת הרמב"ם אין כל קושיה, שכן כאשר מדובר בגוי שהוא אדם פרטי, אין בעיה לקבל ממנו תרומות הנעשות ביוזמתו. ואכן הרמב"ם פוסק בפשטות שניתן לקבל תרומות מגוי

15. כך כתב רבי חיים בן עטר, בספרו ראשון לציון, וי"ד סי' רנד סעי' ב, בתירוץ השני. למעשה הוא מבכר את תירוץ הראשון לפיו הרמב"ם עוסק דווקא במלך שבו קיים ההיתר של שלום מלכות, אך בגוי פרטי אין היתר, ואין לקבל ממנו אפילו לא לעניי גויים. אולם ישנם אחרונים אחרים שנקטו דווקא כהסברו השני למעשה: כך כתב גם בשו"ת בית שערים, או"ח סי' סא וי"ד סי' שלח. כך מסיק גם הציץ אליעזר, חלק טו סי' לג אות ד, הלכה למעשה, ואף מדייק זאת בדעת הש"ך. אפשרות זו העלה גם הרב יוסף שלום אלישיב, מוריה קעג-קעד עמ' לג.

16. על הסבר זה ברמב"ם, המבחין בין גוי שהוא אדם פרטי לגוי הנמצא בתפקיד שלטוני יש להקשות מהרמב"ם, הכותב במקום אחר (הל' מלכים פ"ה ה"י) כי האיסור בקבלת צדקה קיים לכאורה מכל גוי, גם אם אינו שר או מלך: 'הגוי שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנין אותה לעניי עכו"ם'. אולם האחרונים (לח"מ ומל"מ שם) מבארים שכונתו דווקא למלך או שר.

17. המובא בהערה הקודמת.

18. תוספות, בבא בתרא ח ע"א ד"ה יתיב.

19. ערכין ו ע"ב.

לצורך בניין בית כנסת.²⁰ לשיטת התוספות קיימת בעיה נוספת: אם אכן קיימת בעיה בכל קבלת צדקה מגוי, אפילו כשהדבר נעשה ביוזמתו של הגוי ואפילו כשמדובר באדם פרטי, מדוע הגמרא מתירה לאדם ליטול צדקה בצנעה? הרי גם אם חילול השם אין כאן, 'ביבוש קצירה' יש כאן?!

האחרונים נדרשים לשאלה זו ומתרצים באופנים שונים.²¹ אולם כפי שביארנו לעיל את דעת הרמב"ם, תירוצים אלו אינם נדרשים כלל וכלל, שכן הבעיה היחידה בקבלת צדקה מגוי פרטי היא חילול השם, וזו קיימת רק אם הדבר נעשה בפרהסיא, אולם בצנעה אין בעיה בכך שהמעשה מזכה את הגוי במצווה. נמצא שלדעת הרמב"ם אין איסור בקבלת צדקה מגוי פרטי בצנעה. לעומת זאת לדעת תוספות והאחרונים יש בכך איסור. האחרונים פירטו אופנים שבהם הדבר מותר: כאשר הצדקה ניתנת ישירות לנזקק,²² או כאשר הגוי נותן את הצדקה באופן כללי ולא דווקא ליהודים.²³

ד. קבלת תרומות שאינן צדקה

לעיל הבאנו את דעת התוספות המבחיין בין תרומה הניתנת לצרכים כלכליים של ישראל לתרומה שניתנת לצרכים רוחניים לתועלת הגוי.²⁴ על פי עקרון זה התירו הפוסקים לקבל תרומות שונות מגויים שניתנו למטרות דתיות שאינן מטרות צדקה,²⁵ וכן פסק הרמ"א.²⁶ היתר נוסף לומד ה"ד רמ"ה²⁷ ישירות מן התנ"ך, והוא קבלת מתנות מגוי שאינן מוגדרות כצדקה לנזקקים: 'צא ולמד מדניאל שקבל מנבוכדנצר, ומירמיה שקבל מנבוזראדן'. לדעת הרב יוסף שלום אלישיב²⁸ יש להרחיב את היתרו של הרמ"ה לכל תרומה שמתקיים בה, באופן כזה או אחר, עקרון ההדדיות,²⁹ כלומר שהגוי מרוויח דבר מה בגינה.³⁰ מכאן שמותר לקבל תרומות מגויים לצורך עניינים ומוסדות דתיים, וכן מותר לקבל מהם מתנות שאינן צדקה וכן סיוע שיש בו ממד של הדדיות.

20. רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ח ה"ח; ובשו"ע יו"ד סי' רנט סעי' ה.

21. ראו להלן בדרישה ובט"ז.

22. דרישה, יו"ד סי' רנד ס"ק א.

23. בט"ז, יו"ד סי' רנד ס"ק ב וכו' בשו"ת כתב סופר, יו"ד סי' קיד.

24. תוספות, בבא בתרא ח ע"א ד"ה יתיב; חידושי רבי יצחק קרקושא בבא בתרא יא ע"א.

25. ראו שו"ת מהר"י מברונא, סי' רעו, וכן פסק הרמ"א, יו"ד סי' רנד סעי' ב. על פי זה התירו פוסקים רבים איסוף תרומות מגויים בעבור בניין בית כנסת: ראו שו"ת קול אריה, סי' יד; שו"ת תשורת שי, ח"א סי' טו; כך סבור גם בשו"ת בית שערים, או"ח סי' סא, אלא שכתב ש"מ"מ לאו משנת חסידים הוא. ועיין בשו"ת יביע אומר, ח"ז או"ח סי' כב, שנטה להחמיר בקבלת תרומות מרפורמים לאור דברי הפוסקים המתירים לקבל תרומות לבית כנסת מגוי אך לא ממומר (רמ"א, יו"ד סי' רנד סעי' ב).

26. רמ"א, יו"ד סי' רנד סעי' ב.

27. יד רמ"ה, בבא בתרא י ע"ב. לדעת הציץ אליעזר, שם, יש להחשיב התנדבות פיזית כסוג של מתנה.

28. בתשובה הנזכרת לעיל.

29. מגילה כו ע"ב.

30. בדומה לכך התיר בשו"ת אור שמח, ח"ב סי' מח, לקבל צדקה מראש עיר בחו"ל, שכן במתן הצדקה ראש העירייה עשוי לגרוף רווח פוליטי כזה או אחר.

ה. קבלת תרומות מעובדי עבודה זרה

עד כה עסקנו בשאלה אם ובאילו תנאים מותר לקבל צדקה מגוי, בלי קשר לשאלה מהי אמונתו. בנושא קבלת טובות הנאה מעובדי עבודה זרה עוסקת הסוגיה הבאה:
עבודת כוכבים שהיה לה גינה או מרחץ - נהנין מהן שלא בטובה, ואין נהנין מהן בטובה... אמר אביי: בטובה - בטובת כומרין...³¹

לדעת רש"י (ע"ז שם)³² המשנה קובעת שאסור להעביר תשלום לעבודה זרה, גם אם הדבר נעשה בתמורה לשימוש בנכסים המיוחסים לה, שכן התשלום הולך לקופת העבודה הזרה ומביא לה תועלת כספית.³³ לעומתה הנאה 'שלא בטובה', כלומר הנאה מנכסי עבודה זרה שלא ניתן תמורתה תשלום, מותרת. לעומתו סבור רבנו תם³⁴ דבר הפוך לחלוטין.³⁵ לדעתו המשנה אוסרת להכיר טובה לעבודה זרה וכמריה. הנאה בתשלום ('שלא בטובה'), אינה יוצרת תחושה של הכרת הטוב - ולכך היא מותרת. לעומת זאת הנאה שלא בתשלום ('בטובה') יוצרת תחושה של מחויבות והכרת הטוב כלפי העבודה הזרה וכמריה, לפיכך היא אסורה. בטעם הדבר כתב הראב"ד שהדבר אסור 'כדי שלא ימשך אחריהם'³⁶. ומוסיף המאירי (ע"ז שם) 'מתוך חיבתן שעושין חסד עמו'. לשון ה'שלחן ערוך' בהלכה זו אינה מובהקת.³⁷ לדעת מרבית האחרונים,³⁸ ה'שלחן ערוך' פסק כדעת רש"י שהבעיה קיימת רק כשניתן תשלום לעבודה זרה תמורת השימוש בנכסיה. אומנם יש מן האחרונים³⁹ שנסתפקו בהבנת לשונו העמומה, ומספק יש לחשוש לשתי השיטות.⁴⁰ לדעת המהרש"ל⁴¹ יש לפסוק כדעת רבנו תם והרמב"ם ולאסור הנאה שלא בתשלום כאשר היא נעשית על ידי כמרי עבודה זרה ומיועדת ליהודים בלבד.

יש מן הפוסקים⁴² המכריעים כדעת רבנו תם ובעקבות כך קובעים שקיימת בעיה הלכתית בקבלת תרומות מנוצרים אוונגליסטים. אולם על מנת להגיע למסקנה זו לא די

31. עבודה זרה נא ע"ב.

32. וכן כתב רבי יהונתן הכהן מלוניל, ע"ז כג ע"ב בדפי הרי"ף; ריטב"א, נא ע"ב.

33. ועי' ש"ך, יו"ד סי' קמג ס"ק ה, שמשמע ממנו שהעברת תשלום לעבודה זרה אסורה מדאורייתא.

34. תוספות, מד ע"ב ד"ה נהנין.

35. לדעת הר"ן בחידושו, ע"ז נא ע"ב; וכן כתב הרא"ה, בחידושו ע"ז שם; אלו הם אומנם פירושים שונים, אולם הם אינם סותרים, ולפיכך 'נראה דבכלל בטובה דאסרי' תרוייהו איתניהו: שכר, וטובת דברים', אולם שאר הראשונים הבינו כי שני פירושים אלו אינם יכולים לעלות בקנה אחד.

36. מובא בר"ן בחידושו לע"ז שם.

37. שו"ע, יו"ד סי' קמג סעי' ג.

38. כך הבינו הלבוש והש"ך, לשו"ע שם ס"ק ה, וכן התוסף על השו"ע, בהערה לפני דברי הרמ"א.

39. לדעת באר הגולה לשונו של השו"ע עמומה, וניתן להבין ממנה שפסק גם כדעת ר"ת וסיעתו.

40. אומנם יש להעיר כי השיטות חולקות זו על זו בתרתי, והן הופכיות זו לזו, ומסתבר שעל כגון האי גוונא אמרה הגמרא עירובין ו ע"ב: 'מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל - עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך הולך', ועיין ברש"י שם.

41. מובא בט"ז, שם ס"ק ה.

42. הרב יהונתן בלס, 'תרומות אוונגליסטים - להחזיק טובה לכמרים', תחומין לד, עמ' 214-221.

לפסוק לחומרא נגד דעת מרבית האחרונים, אלא לקבוע כי הבעיה שרבנו תם מדבר עליה קיימת גם כאשר התרומה ניתנת מחשבונם הפרטי של הכמרים (ולא רק מרכוש הכנסייה), ובנוסף לכך להגדיר את כל האוונגליסטים ככמרים לעבודה זרה. לעניות דעתי הכרעה מחמירה שכזו, באיסור דרבנן (ש"ך שם), ראויה אולי להיות משנת חסידים, אולם שורת הדין נותנת שאין איסור לקבל תרומות אפילו מהכנסייה עצמה, וכל שכן ממאמיניה. יש להעיר כי בשאלה אם הנצרות היא עבודה זרה נכתב רבות.⁴³ הדיון נערך הן ברמה התיאולוגית הן ברמה המעשית. אנו נקבל לצורך הדיון את הקביעה המחמירה כי הנצרות היא עבודה זרה, ועובדיה על פלגיהם השונים הם עובדי עבודה זרה. מובן שהדעות המקלות, הן ברמה התיאולוגית הן ברמה המעשית, עשויות להיות סניף להקל בשאלת קבלת התרומות,⁴⁴ אולם כאמור מצד הדין אין צורך להסתמך עליהן.

1. המהלוקת בימינו בנוגע לקבלת תרומות מנוצרים

בלי כל קשר לנאמר לעיל, השכל הישר מחייב להגיע למסקנה שאליה הגיעו כל הפוסקים והיא שכאשר לתרומה מתלווים מניעים מיסיונריים ותוכניות להעביר את היהודים מקבלי התרומה על דתם, אזי יש בקבלתה סכנה רבה ויש להימנע ממנה.⁴⁵ אולם מכל המקורות שנזכרו לעיל עולה כי המניעים של הגויים התורמים מעולם לא היו שיקול הלכתי לקולא או לחומרא. ייתכן מאוד שהסיבה לכך היא הקושי הגדול לעמוד על המניעים האמיתיים של התורמים (גם בימינו ישנה מחלוקת עובדתית בהבנת המניעים של התורמים), ואכן מדבריו עולה שלא מדובר באיסור הלכתי אלא בהנהגה ראויה הנתונה לשיקול דעתם של הפוסקים. אכן הפוסקים נתנו את דעתם לבחון את השאלה שהציב ה'ציץ אליעזר' - האם 'מתחת להתרומות הכספיות של האיניו יהודי טמונות כוונות לרעה'. בהקשר הספציפי של תרומות נוצרים אוונגליסטים: יש שהתפעלו מיחסם ליהדות ולמדינת ישראל וטענו כי מדובר לא פחות מהתגשמות חזון הנביאים כי האומות כולן תכרנה במעלתם של ישראל בהיותם עובדי ה'.⁴⁶ לעומתם כתבו אחרים כי האוונגליסטים - מטרתם להביא את היהודים להמרת דת מרצון.⁴⁷ ואכן פוסקים רבים אסרו לקבל תרומות וסיוע מקרנות נוצריות (אוונגליסטיות, ובפרט מה'קרן לידידות'),⁴⁸ שמא מטרת התרומות היא השפעה מיסיונרית על מקבלי התרומות. ההכרעה בין הדעות

43. בעניין זה ראו רמב"ם, הל' עבודת כוכבים פ"ט ה"ד, ולעומתו ראו תוספות, סנהדרין סג ע"ב ד"ה אסור; רמ"א, או"ח סי' קנו סעי' א; שו"ת יביע אומר, ח"ב יו"ד סי' יא ס"ק ד ועוד.

44. כך כתבו גם הרב נחום אליעזר רבינוביץ והרב דוד סתיו (במכתב בי"ב סיון תשע"ד שהתפרסם באתר 'כיפה' ביום י"ג סיון, ומופיע גם בקישור:

<http://upload-community.kipa.co.il/magazine/611201435858.pdf>. נצפה בתאריך כ"ג סיון תשע"ט);

הרב אליעזר מלמד, 'כבוד ואהבה לאוהבי ישראל', עיתון 'בשבע', ט' אלול תשע"א.

45. שו"ת ציץ אליעזר, חי"ח סי' סו.

46. הרב אליעזר מלמד, שם.

47. הרב יהונתן בלס שם.

48. מעמדה של זו ותרומות ממנה יתברר בפרד להלן.

השונות קשה עד מאוד, שכן בחינה של כוונות גלויות ונסתרות הינה דבר קשה עד בלתי אפשרי. המקורות העומדים לרשות הפוסק לרוב מוגבלים למקורות הגלויים והכתובים. הוא אינו מודע למשקלם האמיתי בחברת המאמינים התורמים, ובוודאי אינו חשוף באופן מלא לתכנים הנאמרים בעל פה בקרב המאמינים, על פלגיהם ופלגי פלגיהם השונים. לכן בדברים אלו הגבלתי את הדיון למקורות שנזכרו בדברי האוסרים⁴⁹ והמתירים, תוך ניסיון לענות על השאלה אם ניתן להסיק מהדברים על קיומן של כוונות רעות האוסרות את קבלת התרומות מהם.

את האמונה האוונגליסטית יש לחלק לתיאולוגיה ולאכסטולוגיה. התיאולוגיה הנוצרית האוונגליסטית מייחסת ליהודים, ליהדות ולמדינת ישראל כפי שהם, ללא כל שינוי, המרה או אמונה כלשהי במשיח השקר שלהם, ערך דתי חשוב ביותר בעבור המאמין הנוצרי. לשיטתם, עם היהודים העומדים באמונתם הצרופה, המאמינים ב"ג עיקרים וכופרים באותו האיש, כרת הקב"ה ברית בלתי מעורערת (וגם לפי תפישתם המעוותת היא אינה תלויה באמונה באותו האיש) המתבטאת בשיבת עם ישראל לארצו. לעומתה האכסטולוגיה (תורת אחרית הימים) הנוצרית מדמינת כי משיח השקר שלהם, שהומת על ידי הרומאים (ושאף בחייו נחשב כמת), יקום לתחייה וימשיך בפעולות ההסתה שלו, ואף יצליח להסית את היהודים, כולם או חלקם. זו רואה לנגד עיניה שינוי מסוים באמונתם של חלק מן היהודים אשר לדעתם יתרחש עם התגשמות ההזיות הנוצריות לתחייתו של המסית.

להבנת השניות שבאמונת השילוש היא הגורמת למחלוקת בקרב תלמידי החכמים ביחס כלפי האוונגליזם. אולם כפי הנראה אין בהזיות האכסטולוגיות כדי לגרום לפעולות כלשהן שאמורות לשנות את אמונתו הצרופה של עם ישראל. העולה מדברים אלו כי פעילותם של נוצרים אוונגליסטים בעבור מדינת ישראל, יושביה והמתיישבים ביהודה ושומרון אינה נגועה כלל בשאיפות קונקרטיביות להמרת דת, לא בכפייה ולא מתוך בחירה, ולפיכך היא מותרת.

ז. קבלת תרומות מה'קרן לידידות'

בנוגע ל'קרן לידידות'⁵⁰ נראה כי יש להחמיר יותר, וזאת משתי סיבות. כפי שראינו לעיל חז"ל אסרו לקבל צדקה מגוי בשל חילול השם הנוצר כאשר 'אומרים הגוים כמה מגונה אומה זו שאין מפרנסין ענייהם'.⁵¹ איסור זה קיים כאשר יהודי אשר

49. הרב בלס מסתמך במאמרו על מאמר של רוברט ניקולסון הסוקר את יסודות האוונגליזם. כן מציין הרב, במאמרו שם בתחומין, לעיקרי האמונה האוונגליסטית כפי שמנוסחים באנציקלופדיה דתית במרשתת, ראה שם הע' 16. יש להעיר כי בכל עיקרי האמונה כפי שמנוסחים שם לא מופיעה כל התייחסות לעם ישראל ולארץ ישראל לטוב ולמוטב.

50. בשמה המלא: International Fellowship of Christians and Jews, ובתרגום לעברית: 'דידות בינלאומית של נוצרים ויהודים'.

51. לבוש, יו"ד סי' רנד ס"ק א. וכן כתב לפניו רבנו יהונתן הכהן מלוניל, סנהדרין ה ע"א באלפס: 'שמודיע להם שאין ישראל מרחמין עליהם ומתחלל שם שמים על ידם'.

יכול להיתמך על ידי יהודים מגיע לגוי ומבקש ממנו תמיכה כספית, והדבר נעשה בפרהסיה. נראה כי ב'קרן לידידות' מתקיימים כל התנאים לאיסור. הקרן פונה בבקשה לגויים על מנת שאלו יתרמו למטרות צדקה שאינן קיומיות ואינן מחוץ להישג ידה של מדינת ישראל או של עמותות צדקה אחרות. יתר על כן, הקרן נותנת לתרומות אלו פומבי בכל אמצעי התקשורת, בפרסומים שתוכנם הוא שאלמלי עזרתם של הנוצרים היו זקנים יהודים רעבים ללחם וקופאים מקור. למעשה הקרן גורמת לחילול השם ממשי, ואין להתיר לקבל ממנה צדקה,⁵² אם כי יש שהקלו בדבר ונטלו ממנה כספים למטרות צדקה.⁵³

גם כאשר לא מדובר בתרומות הניתנות למטרות צדקה, נראה שיש להחמיר בתרומות המתקבלות מה'קרן לידידות' יותר מבתרומות אחרות המתקבלות מנוצרים אוונגליסטים. הקרן אינה פועלת ממניעים דתיים הכוללים שאיפה לצמיחתו ולשגשוגו של עם ישראל בארצו.⁵⁴ היא אף אינה מסתפקת בהסרת האיבה בין הגויים ובין עם ישראל,⁵⁵ אלא מבקשת ליצור זיקה, חיבה וקרבה בין היהדות ובין הנצרות. קרבה זו אינה רק עניין פילנטרופי, אלא לדידו של מייסד הקרן הרב יחיאל אקשטיין, אמורה ליצור כבוד והערכה של הדתות זו לזו.⁵⁶

אולם מדברי חז"ל במקומות אינספור עולה כי ראו לנגד עיניהם מטרה ביצירת בידול וחיץ בין יהודים ובין עובדי עבודה זרה, ולשם כך תיקנו עשרות תקנות וגזרות בתחומי ההלכה השונים. זאת ועוד, ההלכה אוסרת כל הכרה והסכמה עם עבודה זרה,⁵⁷ ואפילו להזכיר את שמה אסרה התורה.⁵⁸ התורה ביקשה ליצור בידול פיזי בין מגורי גויים ובין מגורי יהודים, על מנת שלא ליצור השפעה הדדית, ולכן אסרה למכור להם קרקע בארץ ישראל.⁵⁹ עוד אמרה תורה שחובה ליצור יחס של סלידה ובוז כלפי עבודה זרה:⁶⁰ 'שקץ תשקצנו ותעב ותעבנו כי חרם הוא'.

כנגד כל אלו באה ה'קרן לידידות' ומבקשת ליצור קרבה על מנת להסיר חסמים וחומות האמורות להפריד בין היהדות ובין הנצרות, חומות אשר נבנו בעמל רב במשך השנים.

-
52. וזאת גם אם היה מקום למצוא פתח להיתר תוך הסתמכות על חילוקים שונים שנאמרו באחרונים, שכן טעם האיסור מתקיים במקרה זה במלואו.
53. כך נוהגים ארגונים גדולים המופעלים על ידי אנשים יראי שמיים אשר לפי דבריהם נוהגים כך תוך הסתמכות על רבותיהם, תלמידי חכמים ורבנים מפורסמים.
54. אם כי בהחלט ייתכן שזהו המניע של נוצרים אוונגליסטים התורמים לקרן.
55. שהיא מטרה ראויה שאף חז"ל התייחסו אליה ותיקנו תקנות שונות שמטרתן מניעת איבה. אולם המשותף לכולן הוא מניעת אפליה של גויים גם במקום שבו אפליה זו קיימת על פי שורת הדין. אומנם לא מצאנו תקנה של חז"ל שבה ניתן יחס מועדף לגויים על מנת למנוע איבה, ולהפך: מצאנו הלכות האוסרות מתן יחס מועדף לגויים. ראו רמב"ם הל' עבודה זרה פ"י ה"ב.
56. על אודות ניתוח תפישתו של הרב יחיאל אקשטיין וחדירת יסודות נוצריים לתוכה ראו בספרו של אלן בריל, 'Judaism and World Religions', ניו יורק 2012.
57. רמב"ם, הל' עבודת כוכבים פ"ב ה"ו.
58. שם פ"ה ה"י.
59. ע"פ הרמב"ם, שם פ"י ה"ד.
60. עבודה זרה מו ע"א.

כפי שראינו מדובר במטרה פסולה ואסורה, גם אם לא ניתן להגדיר אף אחת מהפעולות שעושה הקרן כהסתה לעבודה זרה. בשל סיבות אלו סברו פוסקים רבים כי אין לקבל כל תרומה מה'קרן לידידות' לכל מטרה שהיא.⁶¹ ואולם יש מן הפוסקים שהקלו בדבר, שכן פעמים רבות הצהרות לחוד ומעשים לחוד, ואת מעשיה של הקרן אין לשפוט לפי מטרתם אלא לפי התוצאה המתקבלת, ומכיוון שלדעתם הקרן אינה עושה כל מעשה שיש בו כדי לגרום לחיבה או לתחושת קרבה כלפי האמונה הנוצרית, בעיה הלכתית זו אינה קיימת, וניתן להתיר קבלת תרומות ממנה, לכל הפחות למטרות שאינן מטרות צדקה.⁶² יש להוסיף כי אם מקבל התרומה אינו מודע כלל למטרת הקרן, כגון שהתרומה אינה נושאת כל אזכור מפורש או מרומז של הדת הנוצרית, וכמו כן התרומה עוברת דרך מוסד רשמי של מדינת ישראל או של רשות מקומית וממנו מקבלים הנהנים את התרומה, קשה לראות כיצד קיים חשש ליצירת זיקה, חיבה או קרבה של הנהנה מן התרומה כלפי הדת הנוצרית, ויש סברה להקל בדבר יותר ולהתיר קבלת תרומות בתחומים שאינם מוגדרים כצדקה, שכן זו נאסרה כאמור מסיבות אחרות.

ה. פרסום שמות התורמים ודתם

כפי שראינו, התורה ביקשה ליצור מרחק נפשי בין היהודי ובין העבודה הזרה, באמצעות הטלת איסור על השמעת דברי שבח כלפי עבודה זרה ועובדיה. מקור האיסור בפסוק 'לא תחנם'⁶³ הנדרש בגמרא כציווי 'לא תתן להם חן',⁶⁴ וכפי שכותב הרמב"ם (הל' עכו"ם פ"י ה"ד):

וכן אסור לספר בשבחן... קל וחומר שיספר בשבח מעשיו... מפני שגורם להזכר עמו וללמוד ממעשיו הרעים.⁶⁵

באיסור 'לא תחנם' ניתן להיפגש במקרה שבו מבקשים מקבלי התרומה להעלות על נס את טוב ליבו של עובד העבודה הזרה, ומסתבר שכל שתובלט היותו של התורם עובד עבודה זרה, כן תגבר מידת האיסור בשבח הניתן לו. כפי שצינו לעיל, ה'קרן לידידות' טומנת בשמה המלא 'ידידות בינלאומית בין של נוצרים ויהודים' את דתם של התורמים, וזו סיבה נוספת לכך שמן הראוי להימנע מלקבל תרומות מקרן זו במיוחד. עם זאת יש לציין כי בעצם ציון והנצחת שמו של התורם על התרומה אין כדי לעבור על איסור זה,⁶⁶ ומשמע מלשון רש"י⁶⁷ שגם אם בעיה שכזו קיימת בנוגע לתרומות למקדש, היא אינה

61. כך הסיק גם הרב טנדלר בארה"ב, ואת דעתו אימץ הרב יעקב אריאל (פסיקה שיצאה בכ"ה שבט תש"ע). כך יש להבין גם את פסיקת הבד"ץ של העדה החרדית (מיום י"ח סיוון תשס"ב).

62. כך הסיקו הרב נחום רבינוביץ והרב דוד סתיו, וכך הסיק גם הרב אליעזר מלמד (ראו לעיל הערה 68).

63. דברים ז, ב.

64. עבודה זרה כ ע"א.

65. וכן הוא בשו"ע, יו"ד סי' קנא סעי' יד.

66. ראו רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ח ה"ח.

67. רש"י ערכין ו ע"א.

קיימת כאשר מדובר בבית כנסת, לצרכיו מותר לקבל תרומות אפילו תוך ציון שם התורם שאינו יהודי.

סיכום הלכה למעשה

- א. מותר לקבל תרומות מנוצרים אוונגליסטים, גם אם הם אדוקים באמונתם.
- ב. אין לקבל תרומות הניתנות על ידי מיסיונרים ומיועדות לסייע בידם במישרין או בעקיפין להמיר יהודים על דתם.
- ג. יש להחמיר בצדקה מגויים ליהודים נזקקים הניתנת בפרהסיה, כגון בדרך שבה פועלת ה'קרן לידידות' בתחומי הרווחה. מאידך גיסא מסתבר להקל בקבלת תרומות מן ה'קרן לידידות' כאשר התרומה אינה נושאת כל אזכור מפורש או מרומז של הדת הנוצרית, וכמו כן התרומה עוברת דרך מוסד רשמי של מדינת ישראל או של רשות מקומית וממנו מקבלים הנהנים את התרומה.
- ד. ראוי להסתייג מקבלת תרומות מארגון נוצרי המבקש שתרומתו תתפרסם תוך ציון מפורש של הדת הנוצרית, על מנת שלא לחלוק שבחים לעבודה זרה.

